

ТАРИХ ДАРСЛАРИНИНГ МЕТОДИК ВА ПЕДАГОГИК ИМКОНИЯТЛАРИ

Ярашбек Холлиевич Гаффоров

т.ф.н.профессор Чирчиқ давлат педагогика институти,
“Тарих” кафедраси

АННОТАЦИЯ

Мақолада ҳозирги даврда тарих дарсларини ўқитишдаги педагогик ва услубий жиҳатлар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: ахборот майдони, тарихий жараён, далил, халқпарвар, цивилизация, ашёлар, мезон, нуфуз, инноватор, маҳорат.

ABSTRACT

The article analyzes the pedagogical and methodological aspects of teaching the lesson of history at the present time.

КИРИШ

Бугунги кунда тарих дарсларида ўзлигимизни англаш хусусида гап борар экан, авваламбор тарих ўқитувчисини ўзининг ўз мутахассислигига бўлган эътиқоди кучли бўлиши керак. *У Ватанимиз тарихи ва унинг ўқитиш аҳволи шўролар даврида қандай эдию, миллий мустақиллигимизни қўлга киритганимиздан кейин унда қандай ўзгаришлар содир бўлди,* деган аниқ саволга аниқ мантиқий жавоби бўлмоғи керак.

Ўқувчиларнинг билимларини юқори даражада бўлишида мактабда педагоглар жамоаси томонидан ўзининг касбига фидойилиги боис юқори обрўга эга бўлган тарих ўқитувчисининг шахси ҳам катта рол ўйнайди. Шунинг учун тарих ўқитувчиси ўз устида тинмай ижодий иш олиб бормоғи лозим.

Тарих ўқитувчиси маълум зарурий билимлар билан қуролланган бўлиши билан бир қаторда шу билимларни ўқувчилар онгига сингдириб, уларни олган билимларини шахсий эътиқодларига ўсиб ўтишига эриштирамоқ методикасидан ҳам моҳирона фодалана олмоғи керак. Акс ҳолда “таълим – ўқувчиларга!” тамойилининг амалга ошмасдан, таълимнинг ҳаракатсиз консервация ҳолида қолиб кетиши мумкин.

Таниқли тарихчи-методист олим А.И.Стражев тарих ўқитувчилари учун эгаллаши зарур бўлган билим ва методик маҳорат хусусида фикр юритар экан, шундай ёзади:

биринчидан, тарихни илмий-методологик жиҳатдан батафсил ўзлаштириб олмоғи керак;

иккинчидан, турли соҳалар бўйича аниқ тарихий билимлар билан қуролланган бўлмоғи керак;

учинчидан, кенг миқёсдаги умуммаънавий, умумбашарий дунёқарашга эга бўлмоғи керак;

тўртинчидан, педагогик ва психологик билимларни ўз ичига олган, мустақил педагогик фан ва санъат сифатида шаклланган фан – тарих ўқитиш методикаси билан ҳар томонлама қуролланган, замонавий тарих ўқитувчисига хос сифатлар мажмуининг соҳиби бўлмоғи керак”.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Тарих дарсларининг методик ва педагогик имкониятлари ва уларнинг асосий жиҳатлари тақиқотчилар, олимларимиз ва педагогларимиз томонидан турли ҳил илмий методик нашрларда таҳлил қилинган. Жумладан Ю.К.Бабанский. Ҳозирги замон умумий таълим мактабида ўқитиш методлари. 1990., Смесова Е.А. Методика преподавания истории в школе. 2019., Т.Тошпўлатов, Я.Ғаффоров. Тарих ўқитиш методикаси, 2010., Я.Ғаффоров. Тарих ўқитиш методикаси, 2021., Ў.Қ. Толипов., М.У.Усмонбоева. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. 2006., Ю.Зиямухаммедов. Педагогик маҳорат асослари. 2009 ва бошқаларнинг бир қатор асарлари ва илмий мақолаларида ўз аксини топган.

МУҲОКАМА

Ҳозирги замон тарих дарслари ҳар бир ўқитувчининг дарслик материални муфассал таҳлил этиб бориши билан барча ахборотларни синчиклаб ўрганиб, уларга интеграцион ёндашув асосида дарс жараёнида зарур ахборотларни тўғри таҳлил этиб, талабалар онгига етказмоғи лозим.

Ўзбекистон Республикасининг "ЗиёНет" жамоат таълим ахборот тармоғидан мамлакатда мактаблар, академик лицейлар, касб мактаблари, олий ўқув юртлари, турли ёшлар ташкилотлари, кутубхоналар, музейлар ва бошқа таълим, илмий ва маданий-маърифий

муассасаларни халқаро ахборот тармоғига, шу жумладан интернет тармоғига улаш амалга оширилмоқда.

Электрон муҳит - фан, маданият, санъат ва бошқа соҳалардаги маълумотлар билан танишиш учун зарур бўлган ахборот майдони бўлиб, бунда шахсий домен номларни рўйхатга олиш, ахборот ресурсларини Ресурс марказининг технологик майдончасида жойлаштириш, сақлаш ва қўллаб-қувватлаш имкони яратилади. Масалан, миллий телекоммуникация тизимида ўқув-таълимий, илмий, ёшлар ҳамда болалар муассасалари ва ташкилотлари учун мўлжалланган ахборот материалларини бирлаштирувчи ягона ахборот-ресурс майдончага эга бўлган жамоат таълим ахборот тармоғи - бу "ЗиёНет"дир.

Яна шуни алоҳида кайд этиш лозимки, умумтаълим мактаблари ўқув режаларида катор махсус курсларни ўргатиш учун анча дарс соатлари ажратилган. Педагог-ўқитувчилар имконият борича ана шу махсус курсларни ўрганишда Президент асарлари, оммавий ахборот воситаларидаги материаллардан мақсадга мувофиқ ҳолда фойдаланиши лозим.

Ҳозирги замон тарих дарсларига бўлган талаблар хусусида гап борар экан, албатта уларни ноанъанавий ва муаммоли таълим технологиялари асосида ташкил қилиш, дарсларни атрофлича таҳлил этиш, уларни тарих музейларида, табиат қўйнида ва таникли олиму-фузалолар билан ташкил этиладиган ва самарали усуллар билан олиб бориш талаб этилади. Хар бир фанни ўқитишда интеграцион ёндашувлардан фойдаланиш хусусида кўплаб тавсиялар берилса-да, уларни дарс жараёнида ўрганилаётган мавзунинг мантикий алоқадорлиги асосида тўғри ташкил этиб, тажрибада самарали натижалар берадиган даражада, ўрганилаётган мавзуга умумий ёндашган ҳолда олиб борилса-да, мавзунинг барча кирраларини илмий-методик жиҳатдан тўла очиб беришга эришиб бўлмаслик ҳолатлари учрайди. Холбуки, хар бир фандан кайси дарснинг қандай туридан фойдаланилаётганликдан қатъий назар, шу дарс-машғулот давомида имкон борича мавзудаги мантикий алоқадорликни ҳисобга олган ҳолда, айниқса тарих дарсларида жараёнларнинг сабаб ва оқибатларидан албатта ўқувчига аниқ ва равшан илмий тушунчаларни шакллантириб бориш лозим.

Талаба ва ўқувчиларнинг миллий ўзликни англаш туйғусига эга бўлишлари жамият ривожини таъминлабгина қолмай, айни вақтда уларнинг хар томонлама етук, қомил шахс бўлиб улғайишларига ёрдам беради. Ҳозирги замон тарих дарслари

талаба-ўқувчиларга тарихий билимларни етказиб берувчи воситагина эмас, балки уларнинг маънавий-ахлокий ва аклий жиҳатдан шаклланиб боришларини таъминловчи, кучли таъсирга эга бўлган омил ҳамдир. Бинобарин, тарих фанлари кишилиқ тараққиёти тарихини ёритиш билан бирга талаба-ўқувчиларга тарихий жараёнларнинг моҳиятини тўлароқ англаш, уларнинг ички қонуниятларини аниқлаш, маълум ҳулосаларга келиш ҳамда чиқарилган ҳулосалар асосида ўз-ўзини тарбиялашга ҳам имкон беради. Ҳозирги замон тарих дарсларининг тарбиявий имкониятларидан тўғри фойдалана олиш бугунги кун талаби бўлган - мустақил, ўз шахсий фикрига эга, эркин шахсни тарбиялаб, вояга етказишдек мақсаднинг рўёбга чиқишига ёрдам беради.

Тарих дарсларини ўқитишга бўлган янги ёндашувни қарор топтириш уларнинг самарадорлигини оширишга ёрдам беради. Маълумки, тарихни билиш жараёни тарихий далилларни ўзлаштиришдан бошланади. Тарихий далилларнинг ўзига хос хусусияти айнан такрорланмасликдан иборат. Шу билан бирга таъкидлаб ўтиш керакки, ўқувчилар томонидан алоҳида тарихий далилларни билиб олиш - тарихни ўзлаштириш деган тушунчани ифода этмайди. Бунда тарих дарсларини ўқитишда янги инноватсион ёндашувларни малакатда олиб борилаётган ислоҳотларга ҳамроҳ равишда жорий этиб бориш, фанлараро, курслараро, бўлим ва мавзулараро узвийликни тўғри ташкил қилиш долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Шундай қилиб, тарихни ўрганиш жараёнида ўқув-билув материаллари шунчаки ўрганилмасдан, балки улар орасидаги зарур алоқаларни такқослаш, аниқлаш ва маълум даражада тизимлаштириб ўзлаштиришни таъминлаш керак. Ҳозирги замон тарих дарсларида талаба-ўқувчиларда миллий ўзликни англаш туйғуларини шакллантиришда талаба-ўқувчиларни ўқув жараёнида фаол бўлишга, мустақил изланишга ундовчи фаолият жараёни даражасига кўтара олиши билан белгиланади.

Таълим муассасаларида миллий тарбияни самарали ташкил этиш, ўқувчиларда миллий ўзликни англаш туйғуларини шакллантиришда таъсирчан бир қатор объектив ва субъектив омиллар мавжуд. Ана шундай омиллардан бири ҳозирги замон тарих дарслари ва уларнинг педагогик имкониятларидир. Ҳозирги замон тарих дарсларининг талаба-ўқувчиларда миллий ўзликни англаш туйғуларини шакллантиришдаги имкониятлари қуйидагиларда намоён бўлади:

-талаба-ўқувчиларга миллатнинг шаклланиш тарихи, тарихий жараёнларда миллат ҳаёти, тақдири учун ахамиятли бўлган кадриятлар тўғрисидаги билимларни бериш;

-улар ўртасида миллий турмуш тарзи тўғрисидаги билимларни тарғиб этиш асосида талаба-ўқувчиларда миллий урф-одатлар, анъаналар ҳамда миллий кадриятларга нисбатан чуқур ҳурматни қарор топтириш;

-талаба-ўқувчиларда миллий ҳудуд яхлитлиги бебаҳо кадрият эканлиги тўғрисидаги билимларни шакллантириш асосида Ватаннинг бир бўлаги сифатида ҳамда юрт тақдири учун масъул эканликларини ҳис этишларига эришиш, Ватанга нисбатан садокат туйғуларини тарбиялаш;

-талаба-ўқувчиларга аждодлар намунаси ҳақидаги маълумотларни етказиш асосида уларда Ватанга, халққа нисбатан муносабат кўникмалари, ватанпарварлик ва халқпарварлик туйғуларини шакллантириш;

-миллатнинг жаҳон илмфани ва сивилизациясига кўшган ҳиссаси тўғрисидаги маълумотлар ёрдамида талаба-ўқувчиларда миллий Ғурур ва ифтихор туйғуларини тарбиялаш.

Таълим-тарбия соҳасида олиб борилаётган ислохотларнинг асосий йўналишлари “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва кадрлар тайёрлаш соҳасида акс этганидек ислохотларнинг бош ҳаракатлантирувчи қучи янги педагогик технологияни амалиётга татбиқ этиш зарурлиги таъкидланди. Айниқса, таълим-тарбия соҳасида кенг қўламли ислохотларни янада кенгрок давом эттириш лозим.

Юртимиз аждодлари азалдан ёш авлод таълим-тарбиясини ўзларининг энг муҳим вазифалари сифатида кўрганлар. Ёшларни халқнинг миллий анъаналари, ўзлигига садокатли, жамиятни ҳар томонлама мукамал фуқароси даражасида тарбиялаш учун маърифатли, айти пайтда ўзининг ўтмиши, улғу кадриятлари, миллати билан фахрланадиган ва келажакка ишонадиган инсонларни тарбиялаш керак.

Тарих дарсларига бўлган талаблар ўқув жараёнида талаба ва ўқувчиларни миллий онгини такомиллаштиришда муҳим ва долзарблигидан келиб чиқиб, замонавий тарих дарсларига бўлган талаблар қуйидагича белгиланди:

биринчидан, мамлакатнинг асосий бойлиги юксак малакали ва маънавиятли инсондир ва бу айниқса ёш авлодга тегишли. Келажак буюк давлат, энг биринчи навбатда, бўлажак фуқароларининг маданияти, маълумоти ва маънавияти ҳақида ғамхўрлик илиши зарур. Буни амалга оширишда янги демократик

таълим концепциясини ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш лозим бўлади. Буни ишлаб чиқишда инсонларнинг миллий, тарихий ва маданий анъаналари, маънавий тажрибаси таълим ва тарбия тизимимизга узвий равишда киритилиши тарих таълимини давр талаби даражасига кўтариш йўлидаги муҳим вазифалари биридир;

иккинчидан, тарих таълими давомида талаба-ўқувчи ёшларни тарихий билим ва кўникмалар билан қуроллантириб, уларни ўтмишда ва бугунги кунимизда содир бўлаётган ижтимоий ходисаларни тўғри баҳолаш ва ҳулосалар чиқариш, ҳар бир инсоннинг, айниқса ёшларнинг онгига келажак сари қўйилган мақсадларга эришиш ўзларига боғлиқ эканлигини, яъни бу уларнинг собитқадам ғайрат-шижоатига, тўла-тўқис фидокорлиги ва меҳнатсеварлигига боғлиқ эканлигини сингдириш керак;

учинчидан, жамият мафқурасида Ватан, юрт ғояси устувор бўлмоғи керак. Миллий ғурур, миллий ифтихор ҳар қандай ишнинг пойдевори бўлмоғи керак. Аждодлардан мерос қолган Ватан саждагоҳ каби азиз, бундай муқаддас ғояни ёшлар онгига аниқ тарихий воқеийликлар асосида сингдириб бориш ҳар бир тарих дарси ва уни ўқитадиган ўқитувчининг муқаддас ва бир вақтда шарафли бурчидир;

тўртинчидан, тарих ўқитувчиси ўзининг педагогик фаолиятида илмий билимларни тез суратларда ўсиб бораётганлигини албатта ҳисобга олмоғи керак. Илмий-техника инкилоби даврида талаба-ўқувчи ёшлар ҳам ўз билимларини мустақил ҳолда узлуксиз такомиллаштириб бориши, илмий ва сиёсий ахборотлар оқимидан тўғри ҳулоса чиқаришга эришиши лозим.

Ҳозирги замон тарих дарсларини ташкил этишда анъанавий таълим, ҳамкорлик таълими, муаммоли таълим, шахсга йўналтирилган таълим, ижодий-изланиш, конференция, семинар, давра сухбати, матбуот-конференцияци, такдимот каби шакллар; маъруза, сухбат, савол-жавоб, тест, кўргазмали намоёиш, китоб билан ишлаш, интерфаол методлар каби таълим методлари; тарихий ашё, манба ва далиллар, ўқув материаллари, оғзаки нутқ, матнлар, шунингдек, техник воситалар каби таълим воситаларидан фойдаланиш ижобий натижаларни таъминлайди.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, ҳозирги замон тарих дарсларини ўқитиш жараёнига қўйиладиган талаблар ҳамда унинг самарадорлигини оширишда, асосий ўринни таълимга

интерфаол усулларни, инноватсион педагогик технологияларини киритиш ва улардан мохирона фойдаланиш муҳим ўринда туради. Зеро, анъанавий таълимда талаба-ўқувчилар фақат тайёр билимларни эгаллашга йўналтирилса, ривожлантирувчи таълим мезонларига мувофик билимларни талаба ўқувчиларнинг ўзлари мустакил кидириб топиши, ўрганиши, таҳлил қила олиши, хулосаларни ҳам ўзлари келтириб чиқаришга йўналтирилиши билан муҳим аҳамият касб этади. Шу боис, тарих фани ўқитувчисидан бугунги кунда биринчи навбатда унинг макomini ошириш, нуфузини белгилайдиган хислатлар маънавияти, савияси, билим доираси, дунёқарашининг кенглиги, мутахассислик фанларини пухта билиш ҳамда ўз устида ишлаши билан белгиланади. Шу билан бирга тарих фани ўқитувчиси обрўсини белгиловчи мезонлар сифатида ўқитувчининг билимдон, халол, инноватор, меҳрибон ширинсўз, коммуникатив бўлиши шу билан бирга инноватсион технологияларни мукамал ўзлаштириш, улардан дарс жараёнида самарали фойдаланишни такозо қилади. Ўқитувчилар бундай фаолиятга алоҳида тайёргарлик кўришлари лозим, бу ўз навбатида, таълим муассасаси раҳбарлари ва ўқув-услубий бирлашмалари ходимларининг асосий вазифаларидан бири бўлган таълимни ривожлантиришнинг истикбол режаларини тузишда асосий эътиборни ўқитувчиларнинг у ёки бу асосда ижодий фаолият юритишлари учун замин яратиш ҳамда тушунтириш ишларини олиб боришга каратишларини талаб этади. Бу тарих фани ўқитувчиларининг касбий қизиқишлари кўламини кенгайтиришга, методик адабиётларни ўқиб ўрганишдан то назарий педагогик салоҳиятларини оширишда катта имкониятлар яратади. Ёки президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганларидек “Мен барчангизни тарихни ўрганишда янада уйғоқ, янада фаол бўлишга чақирмоқчиман. Тарихга сергак қараган одамгина доимо хушёр ва огоҳ бўлиб яшайди. Бугунги вазиятга ҳам келгуси жараёнларга ҳам холис ва ҳаққоний баҳо бера олади. Бу эса ҳозирги мураккаб ва шиддатли замонда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш, юксак тараққиётга эришишнинг энг муҳим шартидир”.

REFERENCES

1. Шавкат Мирзиёев. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, хаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. –Тошкент: Ўзбекистон, 2019, 3-жилд. -Б.147.
2. Стражев А.И. Методика преподавания истории. Пособие для учителей.-Москва: 1964. -С.278.

3. Смесова Е.А. Методика преподавания истории в школе. Т. 2019. “ФАЙЛАСУВЛАР”, 63-стр.
4. Толипов Ў.Қ. Усмонбоева М.У. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. Т.Фан. 2006, 9-бет.
5. Гаффоров Я.Х. Тарих ўқитиш усуллари тизимини ривожлантириш ва тарих таълими самарадорлигини ошириш усуллари. 2020 йил, апрел. (Methods for developing a system of teaching history and increasing the effectiveness of history teaching) EPRA International Journal of Multidisciplinary Research India 2020.
6. Гаффоров Я.Х., Ж.Н.Абдурахмонова, С.А.Тоштемирова. Мутахассислик фанларни касбга йўналтириш методикаси.Т. “MALIK PRINT”, 2021, 39-бет.
7. Гаффоров Я.Х., Тарих ўқитиш методикаси. Т., “Ишончли ҳамкор”, 2021, 74-бет
8. G`afforov Ya.X. NEW TECHNOLOGY-NEW APPROACHES. International Scientific Journal. Theoretical & Applied Science. 2021. 621-624 pp.
9. G`afforov Ya.X. Formation and Development of Methods of teaching history as a scientific and pedagogical science. PSYCHOLOGY AND EDUCATION. (2021) 14-17pp

